

Oděv a šperk langobardských žen

K transformaci hmotné kultury v průběhu 6.–7. století

Pro zkoumání transformace hmotné kultury na prahu raného středověku jsou nejlepšími zdroji poznání pohřebiště migrujících Germánů. Mezi nimi zaujímá zvláštní postavení kmen Langobardů, který výrazné stopy své kultury zanechal i v českých zemích. Jejich dlouhý přesun z Polabí do Podunají a dále do Itálie (např. Pohl 2008) je zahalen mnohými nejzajímavějšími (obr. 1).

■ Eduard DROBERJAR
Adéla MATOUŠKOVÁ
Katedra archeologie,
Univerzita Hradec Králové

Ženský langobardský šperk a oděv severně a východně od Alp (6. století)

Mezi roky 488/489 a 568 se říše Langobardů rozkládala ve středním Podunají (hlavně na území jižní Moravy, Dolního Rakouska a Maďarska). V roce 526 postupně obsazují území někdejší římské provincie Panonie, v roce 546 získali Langobardi celou Panonii, zejména přičleněním její nejjižnější části. V roce 568 odcházejí do Itálie, kde založili svoji druhou a v rámci svých dějin také nejmočnější říši, která existovala až do roku 774, než ji obsadili Frankové pod vládou Karla Velikého.

Nejvýraznější komponentou langobardské kultury před jejich odchodem do Itálie jsou kostrová pohřebiště, která doznala v posledních letech výrazného posunu ve vědeckém zpracování, zejména zásluhou maďarských, rakouských, českých a slovenských badatelů (např. Lauermaier – Adler 2008; Vida 2008a; Bóna – Horváth 2009; Tejral ed. 2011; Schmidová – Ruttkay 2012). Na Moravě, kromě již známých lokalit, např. Lužice, Holubice, Borotice (Tejral ed. 2011), přibyla nová, a to velmi rozsáhlá langobardská



■ Obr. 2 Vörs/H, hr. 33. Langobardská esovitá spona typu Várpalota (podle Heinrich-Tamáska 2008).

pohřebiště – největší mimo Itálii – Kyjov (Šmerda 2012) a Mušov (Loskotová 2013, 325–333). Dominující složkou na všech těchto nekropolích jsou hroby žen, na nichž lze sledovat odraz kulturních a sociálních změn a procesy transformace hmotné kultury v 6. století. Na vývoj langobardského ženského oděvu měly vliv různé faktory: zejména kontakty s cizími etniky, lokální specifika a sociální postavení. Z tohoto důvodu lze předpokládat, že oděv Langobardek byl velmi pestrý a procházel složitými procesy transformace. Situaci ve zkoumání ženských hrobů však značně ztěžuje okolnost, že mnohé byly vybaveny luxusními předměty – šperky, které se staly předmětem sekundárního vykrádání, jež bylo nejvíce rozšířeno v oblastech na sever od Dunaje, hlavně v českých zemích. Z tohoto důvodu je velmi obtížné v těchto oblastech rekonstruovat langobardský ženský oděv.

Pro studium oděvu a šperku celé doby stěhování národů a raného středověku mají klíčovou roli spony, neboť prošly neobyčejně pestrým vývojem a odrážejí různé kulturní a společenské poměry. V drtivé většině jde o ženská spínadla. Pro langobardské ženy a dívky jsou charakteristické některé typy spon, které na jejich cestě od středního Polabí do středního Podunají začínají být

poprvé identifikovány v Čechách (Droberjar 2008, 238, 240–247, Abb. 8–9; též 2013). V hrobových celcích zejména ve středním Podunají se vyskytují spony esovitě (např. typy Poysdorf, Schwechat–Pallersdorf, Várpalota; obr. 2), kruhové destičkovité, lučkovité (pestrá typologická škála, např. typy Schwechat–Podbaba, Holubice–Cividale Cella, Várpalota–Udine–Čelákovice), cizí (např. durynské kleškovité) nebo ojedinělé (koníčkovité typu Herpes). Dalšími součástmi oděvu byly: opasek, řemení obuvi a jejich součásti, tj. přezky a nákončí, event. jiné komponenty. Nejčastěji se langobardské ženy zdobily náhrdelníky ze skleněných korálů, méně již nosily ozdobné závěsné terče, závěsné perly a různé přívěsky jako součást náhrdelníků nebo připevněné na opasku. Vzácněji lze u nich ve středním Podunají identifikovat také náramky, prsteny a náušnice s polyedrickou kostkou.

Jak již bylo řečeno, nejdůležitější složkou ženského oděvu, rovněž i langobardského, jsou spony, a to nejen z typologického (např. Fuchs – Werner 1950; Werner 1962, 62–78; Bierbrauer 1991, 20–32; Tejral 2002) a uměleckého hlediska (Nagy 2007;



■ Obr. 1 Stěhování Langobardů mezi Polabím, středním Podunajím a Itálií.

Heinrich-Tamáška 2013), ale rovněž podle jejich počtu a rozmístění na oděvu zemřelých žen. Nejčastěji jde o párové spony a na rozdíl od spon z předchozího 5. století, kdy se nosily hlavně dvě spony na ramenou, které sepínaly oděv typu peplos (Martin 2002), v 6. století dvě spony v hrobech jsou již vzácné a navíc byly umísťovány do jiných míst (nikoli na ramena, ale na hrudník v linii pod sebou).

V průběhu 6. století se nejčastěji objevují čtyři spony, méně již dvě nebo tři. Používání tří spon je u Langobardů před odchodem do Itálie poměrně vzácné. Doklady lze najít např. na panonské lokalitě Hegykö. V hrobech č. 18 a 21 byla jedna destičkovitá spona na hrudníku a dvě lučikovité (párové) v oblasti pasu (Bóna – Horváth 2009, Abb. 15 a 16: 21, Taf. 7: 21/2–3, 4–5; 8: 2–3, 7–8). Tento způsob může být předzvěstí langobardského kroje



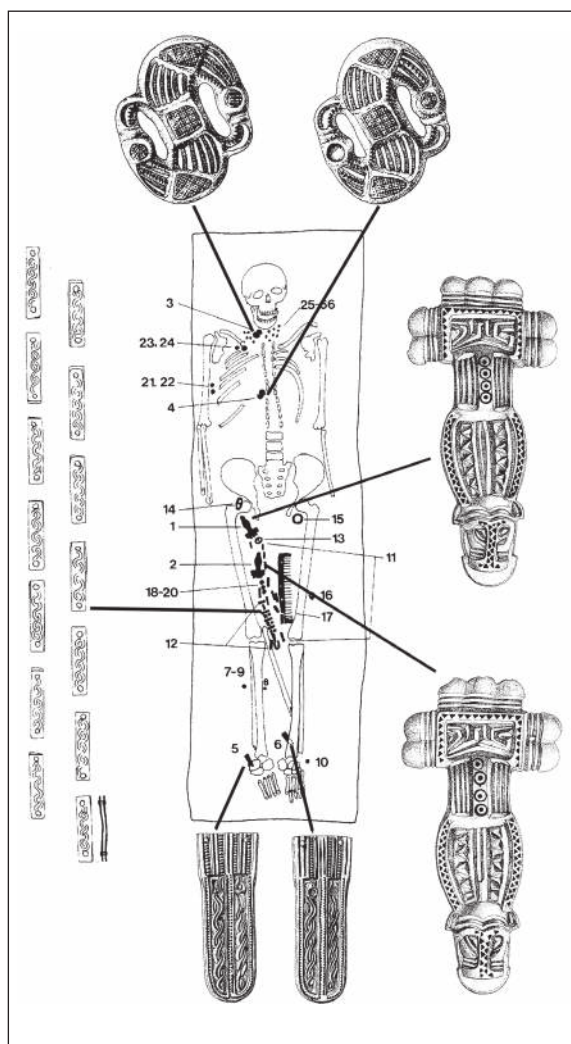
■ Obr. 4 Castel Trosino/I, hr. B. Destičkovitá spona (podle Bierbrauer 2008).

nošeného již na území Itálie. Jiným příkladem použití tří spon na téměř pohřebišti je výskyt tří rozličných spon v hrobě č. 65, tj. ptačí a esovitě pod sebou na hrudníku a lučikovité v místech pasu (Bóna – Horváth 2009, Abb. 26: 65, Taf. 15: 65/2–3, 6).

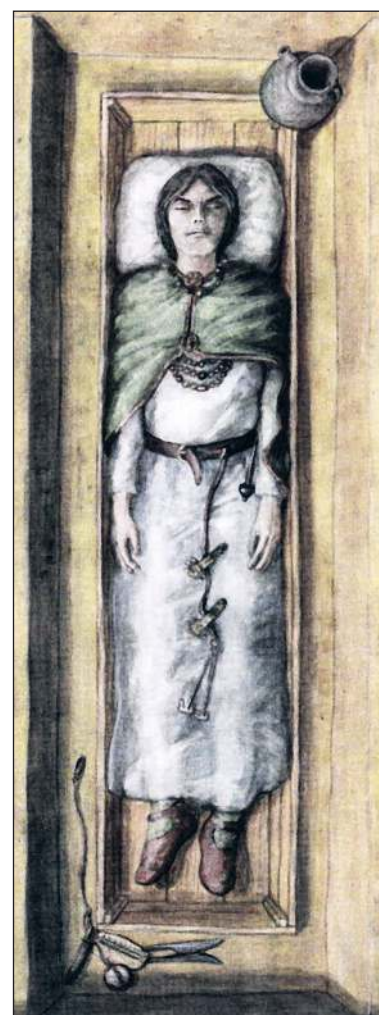
Někdy byly do langobardských hrobů ukládány zemřelé ženy v oděvech pouze se dvěma sponami, které sepínaly halenu nebo horní část šatu na hrudníku. Může to být jedna z variant čtyřkombinace, kde chybí spodní lučikovité spony. Příkladem jsou panonské (maďarské) lokality, např. Szentendré, hr. 43 (Bóna – Horváth 2009, Abb. 77: 43, Taf. 45: 2, 7), Tamási, hroby č. 10, 18, 30, 50 a 52 (Bóna – Horváth 2009, Abb. 10, 106: 18, 111: 30, 120: 50, 121, Taf. 61: 10/3–4, 63: 18/4–5, 71: 30/4–5, 78: 50/1–2, 79: 4–5). V těchto hrobech byl použit pár esovitých spon. Výjimečně se vyskytnou dvě rozličné spony: např. ptačí a destičkovitá – Hegykö, hr. 72 (Bóna – Horváth 2009, Taf. 17: 72/2–3). Užití dvou drobných párových spon spínajících svrchní přehoz na oděvu typu tunika je příznačné i pro merovejský oděv 6. století (Martin 1995, 47–48). Ovšem aplikace dvojice shodných spon je na langobardských pohřebištech doložena i v jiných partiích. V hrobě č. 7 na lokalitě Tamási (Bóna – Horváth 2009, Abb. 100, Taf. 60: 7/3–4) spočívaly dvě lučikovité spony v oblasti pod pánví a mohly být zavěšeny na cingulu. Dvě párové spony na lokalitě Bratislava-Rusovce, hr. 26, byly východogótské a umístěné dole pod pasem (Schmidtová – Rutkay 2012, 294). V tomto případě je zřejmé, že nešlo o langobardský hrob. Ostatně cizí hroby na langobardských pohřebištech jsou ve

středním Podunají doložené, obdobně jako ojediněle langobardské hroby na cizích pohřebištech, např. na bajuvarské nekropoli ve Straubingu (Geisler 1998, Taf. 148–149, 154–155; obr. 3).

Nejčastějším a rovněž nejtypičtějším prvkem langobardských ženských hrobů 6. století je výskyt tzv. čtyřkombinace spon („Vierfibeltracht“). Těto problematice již bylo v odborné literatuře věnováno více prostoru (souhrnně Febr 2008, 89–96), jelikož uvedený způsob nošení spon, označovaný též jako západogermánská kombinace spon, je příznačný pro vícero germánských kmenů. Tvoří ji zpravidla dva páry spon: jeden pár (malých) spon spočíval na hrudníku (esovitě nebo destičkovité; obr. 2 a 4) a sepínal blůzu, druhý pár (velkých) spon (nejčastěji lučikovitých) se nacházel v oblasti pánve nebo někdy ještě pod ní (v oblasti stehen) a sepínal



■ Obr. 3 Straubing/D, hr. 450. Hrob langobardské ženy se čtyřkombinací spon na bajuvarském pohřebišti (podle Geisler 1998).



■ Obr. 5 Szólád/H, hr. 21. Hrob langobardské ženy se čtyřkombinací spon (podle Vida 2008b).



■ Obr. 6 Nocera Umbra/I, hr. 17. Hrob langobardské ženy se dvěma sponami na cingulu a s jednou sepínající vrchní část oděvu – rekonstrukce (podle Bierbrauer 2008).

suknici nebo byl připevněn na pasu (obr. 5). Přibližně od poloviny 6. stol. se u Germánů objevuje nový prvek v ženském kroji, kdy dvě lučkovité spony (opět párové) jsou připevněny na stuze zavěšené na opasku, tzv. cingulu, které má předlohy v římském úředním a vojenském oděvu (obr. 6).

Na našem území je čtyřkombinace langobardských spon doložena pouze na dvou jihomoravských pohřebištích – v Holubicích a v Lužicích. V případě holubického hrobu č. 95 dvě destičkovité spony sepínaly oděv na hrudníku a ve spodní části spočívaly dvě lučkovité (klešťovité) spony (Čížmář 2011, 215, Abb. 43: 95, Taf. 23: 1–2, 4–5). Obdobná kombinace byla v hrobě č. 2 v rakouském Mödlingu (Stadler 2008a; obr. 7) nebo v hrobě č. 27

v Lužicích, s tím rozdílem, že místo spon destičkovitých se našly esovité (Klanica – Klanicová 2011, 242, Abb. 12: 27; Taf. 41: 2, 4, 6–7), a v hrobě 54 z téže lokality dvojici spínadel na hrudníku tvořila koníčkovitá spona typu Herpes a malá klešťovitá spona (Klanica – Klanicová 2011, 262, Abb. 24: 54; Taf. 52: 54/1–2; 53: 3–4).

Nejvíce ženských langobardských hrobů s doklady čtyřkombinace spon na oděvu lze najít v Maďarsku a právě tam bylo rovněž velmi rozšířeno používání lučkovitých spon na cingulu. Dvojici menších spon na hrudníku tvořily spony esovité: např. Kápolnásnyek, hr. 2 (Bóna – Horváth 2009, Abb. 54: 2, Taf. 31: 5–6, 9–10), Rácalmás, hr. 2 a 16 (Bóna – Horváth 2009, Abb. 58: 2, 61: 16, Taf. 32: 2/5, 8–9), Szentendrė, hr. 33, 56, 85 (Bóna – Horváth 2009, Abb. 75:33, 84: 56, 94:85, Taf. 42: 2, 4, 8–9, 50: 7–8, 12–13, 57: 85/5–6, 11–12), Tamási, hr. 23 (Bóna – Horváth 2009, Abb. 108:23, Taf. 65: 23/4–5,10–11), nebo destičkovité: Szentendrė, hr. 29 a 54 (Bóna – Horváth 2009, Abb. 72: 29, 83: 54, Taf. 41: 2–3, 11–12, 49: 3–4, 10–11).

Z tohoto stručného přehledu je zřejmé, že langobardský ženský oděv a šperk prošel složitým vývojem. Podílely se na něm různé okolní vlivy germánských kmenů. Ačkoli před odchodem na Apeninský poloostrov dominoval oděv se čtyřmi sponami, dlouho přežívaly i staré způsoby nošení dvou spon. Můžeme tedy shrnout, že u Langobardů existovaly různé lokální druhy oděvu, které ne všechny lze jednoznačně připsat langobardským ženám. Oděv sepínaly langobardské i cizí druhy spínadel (např. durynské, gótské, franské, alamanské, bavorské). Jedním ze spolehlivých ukazatelů ženského kroje může být používání čtyř spon (dvou párových), které jsou přitom zároveň langobardské provenience.

O tom, jak vypadal oděv nejvyšší společenské vrstvy ve středním Podunají, která zřejmě pohřbívala mimo klasická řadová pohřebiště, by nejlépe podal svědectví komorový hrob ženy – patrně langobardské královny Silingy, manželky Wachona – pohřbené v mauzoleu na Žuráni severně od Brna (Tejral 2009, 132–138; týž 2012, 51, 53). Bohužel



■ Obr. 7 Mödling/A, hr. 2. Hrob langobardské ženy se čtyřkombinací spon – rekonstrukce (podle Stadler 2008a).

hrob byl tak důkladně vykraden, že z oděvu a šperků se zachovalo jen torzo. Přesto doklady brokátového oděvu a dalších komponent (např. zlaté předměty, slonovinová pyxida, dva luxusní skleněné poháry ad.) svědčí o výjimečném postavení příslušnice langobardské královské rodiny pocházející z herulského vládnoucího rodu. Zcela nová kapitola ve vývoji langobardského ženského kroje a šperku začala po odchodu Langobardů v roce 568 ze středního Podunají do Itálie.

Ženský langobardský šperk a oděv v Itálii (6.–7. století)

Jak si lze představit typický ženský oděv langobardských žen na území Itálie? Prošel velkou změnou od příchodu na Apeninský poloostrov? Byla jeho proměna

rychlá, či pozvolná, a kdo měl vliv na změnu módy v Itálii v době raného středověku? Jaké druhy šperků Langobardky nosily a jak si lze představit typickou ženu z tohoto kmene? Abychom mohli provést rekonstrukci ženského oděvu, je potřeba si ujasnit, jaké šperky či komponenty byly součástí langobardského kroje. Velkým problémem je absence písemných i ikonografických zdrojů, které mohou dokládat jeho podobu (*von Hessen 1990, 2002*). Jediným pomocníkem zůstává archeologie, ačkoli ani ta není vždy spolehlivá. Mnohdy je komplikované nebo zcela nemožné rozeznat všechny hrobové součásti. Častokrát archeologové nacházejí jen části kovových artefaktů, mnohdy v poničeném stavu, ovšem jen velmi obtížně se dochovávají například vlákna, kůže či kožešiny. S pomocí hrobových nálezů je pak možné podrobněji datovat vývoj ženského kroje od 6. a 7. století (*von Hessen 1990, 2002*).

Na počátku langobardské éry v Itálii, tedy od konce 6. století, byly ženy oděny do tuniky římského stylu. Tunika sahala ke kolenům, byla sešitá na ramenou a v pase stažená opaskem. Šlo o tradiční oděv z keltské a středomořské oblasti, který se rozšířil také do germánského teritoria. Přes tuniku byl nošen plášť. Ten mohl být přehozen přes rameno a upevněn k tunice jehlicemi a dvojicí spon. To svědčí o tom, že кроj měl blíže ke germánské tradici než k římské (*de Vingo 2010, 242*). V tehdejší době byly nošeny čtyři spony (tzv. čtyřkombinace), které



■ Obr. 10 Villa Lagarina/I. Košíčkovitá náušnice (podle Bierbrauer 2008).



■ Obr. 8 Ravenna/I. Langobardská lučikovitá spona zdobená vrubořezem (podle Menghin 2007).

se objevovaly také u Franků, Alanů, Duryňků a Bavorů (*von Hessen 1990, 2002*). Langobardské ženy nosily v páru malé a velké spony. Malé esovitě či destičkovité spony pravděpodobně sloužily k zapínání blůz či podobného úboru. V hrobech jsou nalézány na hrudníku. Velké lučikovité spony (**obr. 8**) byly také nošeny v páru a v hrobech se objevují v oblasti pánve nebo stehenních kostí. Tento způsob nošení byl rozšířen již ve středodunajské říši Langobardů. Základní a další komponentou germánské populace byly opasky, které sloužily k zavěšení spon, přívěsků, kabelek, amuletů či podobných předmětů (**obr. 9**). Jehlice mohly být součástí účesu nebo patřily k závoji či čepci. Nicméně dle nálezů z druhé největší langobardské lokality Castel Trosino jim lze připisovat také funkci zapínání pláště (*Paroli 1996, 28*). Z bohatých hrobů jsou známy také nálezy přezek, destiček a nákončí. Ty jsou odhalovány v oblasti chodidel, někdy i kolenou. Soudí se, že náležely k punčocháčům, ovínovačkám nebo také pravděpodobně k obuvi (*von Hessen 1990, 2002*). Za příklad je možné uvést nález z lokality Nocera Umbra. Zde byly objeveny pozůstatky řemínků, jedné přezky s destičkou a jazyk (kůže překrývající nárt). Vše lze označit za součást obuvi (*de Vingo 2010, 245*).

Proces romanizace

Před příchodem do nové země měli Langobardi vlastní výzdobný oděvní styl. Ovšem nové prostředí poskytovalo spoustu příležitostí i novinek a jejich zvyky se začaly postupně obměňovat. Nejlepším prokazatelným důkazem romanizace je ženský langobardský кроj. Ženský šat prodělal přeměnu kolem roku 600 našeho letopočtu (*von Hessen 1990, 2002*). Je pochopitelné, že langobardské ženy toužily po nových a krásných špercích, které doposud neznaly. Archeologické nálezy podávají svědectví o vrstvách vysoce postavených žen i několik desetiletí poté, co nový kmen vstoupil na Apeninský poloostrov.

Na místo čtyř spon nosily jednu velkou destičkovitou sponu, která zapínala plášť a v hrobech se nachází na hrudní kosti. Tyto spony mají byzantskou reliéfní dekoraci,



■ Obr. 9 Rekonstrukce oděvu langobardské ženy podle italských nálezů (kresba Miroslav Pleska).



■ Obr. 11 Cividale, Santo Stefano in Pertica/I, hr. 1960/1. Zlatý plechový kříž (podle Bierbrauer 2008).

kteřá nahradila výzdobu cloisonné. Novou techniku je možné datovat do 6.–7. století. Předpokládá se tedy, že ženy z alpské oblasti a germánských rodin postupně převzaly byzantsko-římský styl (von Hessen 1990, 202). Mezi typické ženské langobardské šperky v Itálii, které byly ovlivněny byzantskou módou, patří košíčkové náušnice (obr. 10), zlaté přívěšky z náhrdelníků (např. mince) a prsteny. Tyto předměty jsou důkazem, že langobardské ženy nechtěly být v módním stylu „pozadu“ (von Hessen 1990, 202). Charakteristickým produktem šperkařství jsou zlaté plechové křížky (obr. 11), které se nejčastěji objevují v langobardských hrobech v Itálii. Byly užívány velmi brzy, první generací Langobardů (Bierbrauer 1991, 36). Toto tvrzení verifikují nálezy z lokalit Nocera Umbra a Castel Trosino. Křížky byly přišité na ženském i mužském plášti a vyskytovaly se ve středomořské oblasti, kde již existovala křesťanská víra. Některé jsou zdobené germánsko-langobardskými motivy (von Hessen 1990, 222).

Doklady řemeslné výroby z hrobových nálezů

Langobardi používali předměty různého druhu a původu. Některé předměty byly domácí výroby (látky, předměty ze dřeva a kůže). V malých dílnách pracovali putující zlatníci, kteří jsou identifikováni díky hrobovým nálezům kupříkladu na lokalitě Brno a Poysdorf (Hegewisch 2008; Staller 2008b, 284–285). Bohužel prozatím nelze určit, zda toto řemeslo přetrvalo až na území Itálie (von Hessen 1990, 208). Nejlepším důkazem domácí textilní výroby jsou přesleny,

tkací meče a látky. V bohatých hrobech je často nalézán brokát nebo jen nitě z brokátu. Zdokumentovány jsou jak v římských/románských, tak i germánských hrobech s velmi bohatou výbavou. Příkladem může být hrob langobardské královny Theodelindy, kde byly objeveny zlaté pásy, které vážily 11,8 gramu (de Vingo 2010, 245). Přítomny jsou také hřebeny jednořadé a dvouřadé. Šlo o předměty každodenní péče, často byly ukládány do germánských hrobů mužských i ženských a nezáleželo, zda šlo o vysoce postaveného jedince. Tento zvyk se objevuje také v zaalpské merovejské oblasti (Luisella 2004, 84).

Řemeslná výroba se odráží také v metalurgii. Langobardi měli originální výrobu, která byla velmi typická pro barbarickou produkci, především ve vizuálním a dekorativním aspektu. Langobardská zlatnická výzdoba je reprezentována I. a poté zejména II. výzdobným zvěrným stylem (von Hessen 1990, 209). První styl představuje samostatně stojící zvířata, kdežto ve druhém jsou zvířata vzájemně propletená (obr. 12). Druhý zvěrný styl byl vytvořen v Itálii, je velmi charakteristický pro langobardské umění a důležitý pro chronologii.

Velmi často se objevují v ženských hrobech byzantské zlaté solidy a tremissey nebo jejich imitace, které byly zhotovovány v langobardských mincovnách pomocí nástrojů, které napodobovaly původní náčiní a formy, a kopírovaly tak originální mince (Tagliaferri 1991, 97).

V hrobech se vedle šperků také vyskytovaly keramické a skleněné nádoby. V langobardském teritoriu se rozšířilo mnoho pozdně antických, byzantských a orientálních modelů. Za zmínku stojí malé bronzové misky, které se objevovaly jak v mužských, tak i v ženských hrobech a jsou známy ze 7. století. Tyto misky pocházely z egyptské dílny v Alexandrii (von Hessen 1990, 208).

Závěr

Po příchodu Langobardů do Itálie je patrná jejich postupná romanizace. Tento proces měl rozdílný průběh u mužů a u žen. Výbava ženských hrobů není tak jednotná jako mužských (Paroli 1996, 27). V. Bierbrauer

(1991, 52) soudí, že langobardské hroby ze 7. století je možné identifikovat jedinečně pomocí zbraní. V příspěvku jsme se pokusili provést textovou a částečně i kresebnou rekonstrukci ženského langobardského oděvu. Ačkoliv nám archeologie poskytuje stále nové a nové poznatky, podle našeho názoru je velmi obtížné provést jednotnou podobu rekonstrukce ženského oděvu a aplikovat ho celoplošně v rámci všech pohřebišť a osídlení. V 6. a 7. století existovalo v odívání a šperku mnoho různých specifik, a to nejen v Itálii, ale rovněž v rámci regionů a jednotlivých pohřebišť, na kterých často pohřbívala i jiná etnika. Tehdejší styl odívání byl po celé Evropě vzájemně spjatý a vycházel z podobného modelu. Každé etnikum však mělo specifické prvky, dle kterých je možné je více či méně rozeznat. K tomuto účelu nejlépe slouží spony. V případě langobardského kmene na území Itálie jsou k identifikaci nápomocné rovněž košíčkové náušnice a křížky z plátkového zlata. Nicméně i přesto je v Itálii značně komplikované odlišit langobardské hroby od římských, resp. románských. V průběhu věků (zejména 8.–9. stol.) nový



■ Obr. 12 Nocera Umbra/I, hr. 162. Langobardská lučikovitá spona zdobená II. zvěrným stylem (podle Rupp 2008).

kmen přejímal mnoho dalších prvků a postupně se zcela začlenil do prostředí vyspělé kultury raného středověku západní a jižní Evropy.

Summary

In this contribution, the authors deal with the development and appearance of Lombard female garment. In the first part E. Droberjar analyzes the situation by Lombard ethnic in the Middle Danube region before year 568. Based on Lombard burial grounds and graves in Czech Republic, Lower Austria, and in Hungary, it is possible to reconstruct an evolution of women's clothing, in which dominates using of so-called four-combination of brooches (two paired), when two small were pinning in the chest area an upper part of tunic-like robe. Another two bigger bow fibulas were in the area of waist and they pinned either bottom part of the clothes or they were gradually hanged on the belt so-called cingulum. In the region of Czech Republic and partly in the Danube region, to this way of dressing garment, could precede older traditions of wearing two or three fibulas. After the arrival to Italy in year 568, the garment is quite similar as in the region of Pannonia, but starts gradually with slight changes. With the issue of Lombard garment and jewelry in Italy at the end of 6th and during 7th century is dealing A. Matoušková. Under the influence of Romanization and Christianization, the number of fibulas is decreasing. Also the types are changing and a new kinds of jewelry starts to appear. From new jewelry types, we could name earrings, golden tin crosses, needles etc. We can make a conclusion that by Lombards existed a various local kinds of garments, when not all of them can be clearly attributed to Lombard women. The garment was pinned by Lombard and also foreign types of clips (for e.g. Thuringian, Gothic, Frankish, Alemannic, Bavarian). One of reliable indicator of female costume in 6th century could be using of four fibulas (two in pairs), which can be simultaneously determine by provenience as Lombard.

Literatura

Bierbrauer, V. 1991: L'occupazione dell'Italia da parte dei Longobardi vista dall'archeologo. In: G. C. Menis (ed.), Italia longobarda. Venezia, 11–53.
Bierbrauer, V. 2008: Die Langobarden in Italien aus archäologischer Sicht. In: Die Langobarden. Das Ende der Völkerwanderungszeit. Bonn – Darmstadt, 109–151.
Bóna, I.–Horváth, J. B. 2009: Langobardische Gräberfelder in West – Ungarn, Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae 6, Monumenta Langobardica. Budapest.
Čížmář, M. 2011: Das Gräberfeld von Holubice. In: J. Tejral (ed.), Langobardische Gräberfelder in Mähren I. Brno, 129–152, 341–361, 428–445, 450–453.
Droberjar, E. 2008: Thüringische und langobardische Funde und Befunde in Böhmen. Zum Problem der späten Phasen der Völkerwanderungszeit. In: J. Bemmann – M. Schmauder (edd.), Kulturwandel in Mitteleuropa. Langobarden – Awaren – Slawen. Kolloquien zur Vor- und

Frühgeschichte Band 11. Bonn, 231–248.
Droberjar, E. 2013: Langobardské esovité spony ve středních Čechách, Archeologie ve středních Čechách 17, 147–159.
Fehr, H. 2008: Germanische Einwanderung oder kulturelle Neuorientierung? Zu den Anfängen des Reihengraberhorizontes. In: S. Brather (ed.), Zwischen Spätantike und Frühmittelalter. Archäologie des 4. Bis 7. Jahrhunderts im Westen. Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, Band 57. Berlin – New York, 67–102.
Fuchs, S.–Werner, J. 1950: Die langobardischen Fibeln aus Italien. Berlin.
Geisler, H. 1998: Das frühbairische Gräberfeld Straubing-Bajuwarenstraße I. Internationale Archäologie 30. Rahden/Westf.
Hegewisch, M. 2008: Brno-Kotlářská. In: Die Langobarden. Das Ende der Völkerwanderungszeit. Bonn – Darmstadt, 256–257.
Heinrich-Tamáška, O. 2008: Vörs. In: Die Langobarden. Das Ende der Völkerwanderungszeit. Bonn – Darmstadt, 308–311.
Heinrich-Tamáška, O. 2013: Tierornamentik auf Gold und Silber – Zeichen von Herrschaft und Identität. In: O. Heinrich-Tamáška – M. Hardt (edd.), Macht des Goldes, Gold der Macht. Herrschafts – und Jenseitsrepräsentation zwischen Antike und Frühmittelalter im mittleren Donau, Forschungen zu Spätantike und Mittelalter 2. Weinstadt, 381–405.
von Hessen, O. 1990: Il costume femminile. In: I Longobardi. Milano, 202–234.
Klanica, Z.–Klanicová, S. 2011: Das langobardische Gräberfeld von Lužice (Bez. Hodonín). In: J. Tejral (ed.), Langobardische Gräberfelder in Mähren I. Brno, 225–312, 362–418, 454–459.
Lauermann, E.–Adler, H. 2008: Die Langobardenforschung im norddanubischen Niederösterreich und im Tulnerfeld. In: J. Bemmann – M. Schmauder (edd.), Kulturwandel in Mitteleuropa. Langobarden – Awaren – Slawen. Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte Band 11. Bonn, 299–308.
Loskotová, Z. 2013: Lombard burial grounds and graves of social elites north of the Middle Danube in the light of recent research. In: M. Hardt – O. Heinrich-Tamáška (edd.), Macht des Goldes, Gold der Macht. Herrschafts – und Jenseitsrepräsentation zwischen Antike und Frühmittelalter im mittleren Donauraum. Forschungen zu Spätantike und Mittelalter 2. Weinstadt, 321–337.
Luisella, P. B. 2004: Presenze longobarde: Collegno nell'alto Medioevo. Collegno.
Martin, M. 1995: Schmuck und Tracht des frühen Mittelalters. In: Frühe Baiern im Straubinger Land. Straubing, 40–58.
Martin, M. 2002: „Mixti Alamannis Suevi“? Der Beitrag der alamannischen Gräberfelder am Basler Rheinknie. In: J. Tejral (ed.), Probleme der frühen Merowingerzeit im Mitteldonaauraum, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 19. Brno, 195–223.
Menghin, W. 2007: Merowingerzeit – Europa ohne Grenzen. Archäologie und Geschichte des 5. bis 8. Jahrhunderts. Berlin.
Nagy, M. 2007: Tierdarstellungen und der germanische Tierstil I im Gebiet der mittleren Donau, Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae 5. Budapest.
Paroli, L. 1996: Umbria longobarda: la

necropoli di Nocera Umbra nel centenario della scoperta. Luca.
Pohl, W. 2008: Die Langobarden – zwischen der Elbe und Italien. In: Die Langobarden. Das Ende der Völkerwanderungszeit. Darmstadt, 23–33.
Rupp, C. 2008: Das langobardische Gräberfeld von Nocera Umbra. Die Langobarden. Das Ende der Völkerwanderungszeit. Bonn – Darmstadt, 169–193.
Schmidtová, J.–Rutkay, M. 2012: Longobardské pohrebisko zo 6. storočia v Rusovciach. In: J. Šedivý – T. Štefanovičová (edd.), Dejiny Bratislavy 1. Od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia. Brezalauspurc na križovatke kultúr. Bratislava, 289–297.
Stadler, P. 2008a: Mödling. In: Die Langobarden. Das Ende der Völkerwanderungszeit. Bonn – Darmstadt, 282–283.
Stadler, P. 2008b: Poysdorf. In: Die Langobarden. Das Ende der Völkerwanderungszeit. Bonn – Darmstadt, 284–288.
Šmerda, J. 2012: Tajemství Langobardů. Katalog k výstavě. Vlastivědné muzeum v Kyjově. Hodonín.
Tagliaferri, A. 1991: Arte e industria dei Longobardi a Cividale. In: G. C. Menis (ed.), Italia longobarda. Venezia, 95–99.
Tejral, J. 2002: Beiträge zur Chronologie des langobardischen Fundstoffes nördlich der mittleren Donau. In: J. Tejral (ed.), Probleme der frühen Merowingerzeit im Mitteldonaauraum, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 19. Brno, 313–358.
Tejral, J. 2009: Langobardische Fürstengräber nördlich der mittleren Donau. In: U. von Freedon – H. Friesinger – E. Wamers (edd.), Glaube, Kult und Herrschaft. Phänomene des Religiösen im 1. Jahrtausend n. Chr. in Mittel- und Nordeuropa. Bonn, 123–162.
Tejral, J. ed. 2011: Langobardische Gräberfelder in Mähren I, Spisy Archeologického ústavu AV ČR v Brně 39. Brno, 11–73.
Tejral, J. 2012: K současnému stavu archeologického i historického bádání o nejčasnějším středověku na Moravě. In: J. Doležel – M. Wihoda (edd.), Mezi raným a vrcholným středověkem. Pavlu Kouřilovi k šedesátým narozeninám přátel, kolegů a žáci. Brno, 29–68.
Vida, T. 2008a: Aufgaben und Perspektiven der Langobardenforschung in Ungarn nach István Bóna. In: J. Bemmann – M. Schmauder (edd.), Kulturwandel in Mitteleuropa. Langobarden – Awaren – Slawen. Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte Band 11. Bonn, 343–362.
Vida, T. 2008b: Die Langobarden in Pannonien. In: Die Langobarden. Das Ende der Völkerwanderungszeit. Bonn – Darmstadt, 73–89.
de Vingo, P. 2010: From tribe to province to state. An historical-ethnographic and archaeological perspective for reinterpreting the settlement processes of the Germanic populations in western Europe between Late Antiquity and the Early Middle Ages. BAR International Series 2117. Oxford.
Werner, J. 1962: Die Langobarden in Pannonien. Beiträge zur Kenntnis der langobardischen Bodenfunde vor 568. München.

Článek vznikl v rámci Specifického výzkumu FF UHK v roce 2012 „Šperk langobardských žen v Itálii“.